

УДК 130.123

ДІАЛЕКТИКА І МЕТОДИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Василь Лисий

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

Обґрунтовано неперехідну значущість діалектики як методу для сучасного етапу розвитку науки, пізнання взагалі. З'ясовано співвідношення діалектичного методу і методів наукового пізнання через принципи всезагальності й необхідності та зняття. Діалектичний метод тлумачать як певну цілісність, яка містить у собі (знімає) спеціальні наукові методи (в ролі певних логічних категорій), але не зводиться ні до кожного з них зокрема, ні до їхньої суми. В такому випадку діалектика не лише спроможна виступати як всезагальний метод пізнання, а й слугує методом, застерігаючим від однобічності, а отже, й абсолютизації в процесі застосування окремих методів наукового пізнання. Визначено проблемність у стосунку герменевтичного, феноменологічного, аналітичного і діалектичного методів з огляду ідеї обґрунтування всезагальності й необхідності саме останнього.

Ключові слова: діалектика, наукове пізнання, метод, всезагальність і необхідність, зняття, логіка.

Коли йдеться про діалектику в контексті методів наукового пізнання, то, звичайно, під діалектикою розуміють передусім метод (мислення, пізнання тощо). Тому з'ясування співвідношення діалектики й методів наукового пізнання – це з'ясування співвідношення діалектики як методу (діалектичного методу) й інших методів, тобто методів наукового пізнання. Діалектика як метод є не формальною сукупністю певних принципів, а їхньою системою, поданою у формі моментів живого руху мислення, серед яких основними є початок, поступальність, кінечний результат. Що стосується методів наукового пізнання, то вони становлять собою певну сукупність, з якої можна виокремити спеціальні загальнонаукові й часткові спеціальні методи (останні іноді позначають як методики). Якщо додати до наукових методів філософський (філософські), то загальна картина їхньої наявності постає у вигляді потрібної градації: філософський (філософські) – загальнонаукові (спеціальні) – часткові (спеціальні). Якщо взяти до уваги, що найбільш повно філософський метод втілюється саме в діалектиці, то й проблема, яку можна вирішити, постає як проблема співвідношення діалектики і методів наукового пізнання. Розв'язання такої проблеми безпосередньо пов'язане із завданнями теоретичного і практичного освоєння шляхів єдності науки і філософії. Щоправда, сьогодні досить гостро постає й суміжна проблема: виокремлення і з'ясування співвідношення методів у межах самої філософії. А це і є проблема власне філософської методології. Стосуючись “потреби розширення тематики і проблематики методології науки”, М. Булатов справедливо наголошує, що “особливо тут стоїть питання про філософію. В цілому вона розглядається як загальна методологія стосовно всіх інших наук – соціальних, природничих, математичних. Але проблеми методології зараз гостро стоять і в самій

філософії. Якими є методи сучасної філософії (бо кожна з них має свій методологічний інструментарій), як їх використовувати і поєднувати в дослідженні, які не йдуть у якомусь одному руслі – марксизму, феноменології тощо? Чи можна їх поєднувати, доповнюють вони один одного чи виключають (бо і це має місце)? Зараз відомі принаймні такі методи, як дослідний, аналітичний, діалектичний, феноменологічний, герменевтичний – проблемою є взагалі виокремлення всіх таких методів, розкриття їх зв'язків, бо практика показує, що одним з них, власне, ніколи не обмежуються” [5, с. 294]. Оскільки сьогодні є ціла низка філософій і кожна з них має свій метод “філософування” (“свій методологічний інструментарій”), то закономірно виникає необхідність дослідження не лише співвідношення між собою філософських методів, а й співвідношення кожного з цих методів (як філософських) із методами наукового пізнання взагалі.

Мета статті – дослідження співвідношення діалектики як методу та методів наукового пізнання.

При всьому величезному масиві праць (зорієнтованих на методологію), що вийшли з-під пера філософів і науковців в останні двадцять-тридцять років (зокрема, радянської доби), праці, що присвячені безпосередньому дослідженню співвідношення діалектики і методів наукового пізнання, мають поодинокий характер. Це праці П. Копніна, І. Андрєєва, В. Іванова, А. Алексєєва. Однак (крім праць П. Копніна) у вказаних вище та інших філософів співвідношення діалектичного методу та методів наукового пізнання розглядається рядопокладено, зовнішньо, а отже, не виявляється генетична їхня спорідненість, а тому й не виявляється всезагальний і необхідний характер діалектики як методу. Сьогодні, коли стосовно філософської діалектики (діалектичного методу) запанувала атмосфера замовчування, а то й прямого ігнорування (відкидання), проблематика співвідношення діалектичного методу і методів наукового пізнання, зрозуміло, не лише відійшла на задній план, а відверто нехтується. А вже вважають, що у сфері філософії (як і науки) є більш нагальні проблеми, які заслуговують на увагу в дослідженні і вирішенні. Проте це жодним чином не засвідчує відсутності актуальності діалектики взагалі і її відношення до науки, її методів зокрема. Це визнають як самі філософи, так і науковці, що усвідомлюють необхідність філософської рефлексії у сфері своєї науки. Як фізик “за походженням”, а нині знаний в Україні філософ І. Добронравова наголошує: “Іронія історичних долей діалектики в тому, що коли і на нашій території відпала ідеологічна підтримка діалектики, її час прийшов: наукова революція останніх двох десятиліть ХХ століття зробила предметом нелінійної науки самоорганізуючі системи. Самоорганізація як становлення нового цілого вимагала для свого осмислення відповідних діалектичних категорій мислення” [7, с. 129]. (У висловлюванні І. Добронравової йдеться про синергетику як загальнонаукову програму міждисциплінарних досліджень, які вивчають процес самоорганізації нових упорядкованих структур). А стосовно діалектики і методів пізнання наук, то сьогодні теж можна натрапити, з одного боку, на критичне ставлення до діалектики як філософського методу, а з іншого, – цілком виправдане акцентування її значущості для пізнання. Такий факт зауважив М. Булатов: “...Саме діалектика піддається найбільшим нападкам з боку представників спеціальних наук, – особливо формальної, а потім математичної логіки, деяких філософських течій, наприклад аналітичної філософії. Справа у тому, що діалектика є власне філософський метод, а у

Канта і Гегеля й усвідомлена як така. В той же час у спеціальних науках розробляються свої методи, ефективні в пізнанні конкретних явищ, в розробці техніки і технології, у практичному освоєнні речей і людей як речей. Це й дає їм підставу вважати, що філософський метод непотрібний, що можна обійтися математичними, формально-логічними методами, або прийомами аналітичної філософії. Така позиція знаходила підтримку у бурхливому розвитку природознавства і техніки у XIX–першій половині XX ст. Але зараз стало очевидним, що згадані методи і спеціальні науки як теоретична основа техніки, що руйнує всю навколишню природу, обмежені у своєму змісті і формі дії, що для осмислення загального стану світу потрібні більш загальні точки зору і способи мислення, серед яких знаходяться і філософія і діалектика” [2, с. 36].

Але якщо діалектика становить собою “більш загальну точку зору” і “більш загальний спосіб мислення”, ніж методи спеціальних наук і самі ці науки (а це справді так), *постає завдання з’ясувати місце цих методів стосовно діалектичного як у пізнавальному освоєнні світу, так і в змісті самої діалектики як методу.* З’ясовуючи співвідношення діалектичного методу і методів наукового пізнання, важливо дотримуватися двох принципів: всезагальності й необхідності та зняття. Стосовно все загальності: аксіоматичним є (принаймні було) твердження, що діалектичний метод пізнання (мислення) має своєю визначальною рисою саме всезагальність, тобто застосовуваність його у всіх, без винятку, науках (чого не скажеш про спеціальні методи наукового пізнання). Тобто у всіх науках про природу, суспільство, духовне життя і людину. Така застосовуваність діалектики виражає суть філософської методології, суть зв’язку філософії і науки. Вказана сувора всезагальність доповнюється суворою необхідністю. Остання передбачає таке застосування, яке не мислиться і не може мислитися інакше, ніж відповідно до саморуху самого діалектичного методу. Адже саме поняття методу внутрішньо містить поняття необхідності зв’язку з поняттям застосування, подібно до того, як у судженні “будь-яка зміна повинна мати причину”, поняття причини містить поняття необхідності зв’язку з дією.

Проте необхідно зазначити, що рису всезагальності в такому розумінні філософи трактували і трактують неоднозначно. Так, маючи на увазі, зокрема, метафізику як філософський метод і діалектику в її матеріалістичній формі, П. Копнін стверджував: “Коли говорять про особливості філософського методу, то зазвичай акцентують його універсальність, застосовуваність у всіх галузях науки... Жоден метод, зокрема філософський, не одержує як нагороду універсальність; вона встановлюється в практиці наукового пізнання і залежить від його рівня. Експериментальний чи статистичний методи першопочатково відігравали досить скромну роль у русі пізнання. Однак зараз без них не може обійтися жодна наука. А з метафізичним методом відбувалося зворотне. Наука давно в минулому знаходилася на такому рівні, який давав йому змогу бути застосовуваним всюди... Сучасний стан наукового знання і його потреби такі, що від універсальності метафізичного методу не залишилось й сліду.

Що ж робить матеріалістичну діалектику філософським методом сучасної науки? Для філософського методу головним є не те, що його всюди застосовують, а те, що він намагається виявити закони руху людського мислення до істини. Правила і прийоми формальної логіки також застосовують у всіх ділянках наукового знання,

проте вони не можуть претендувати на роль методу розвитку сучасної науки” [8, с. 85–86]. Не вдаючись до розгляду можливостей метафізичного методу (сьогодні за метафізикою знову визнається право на існування, більше того, стверджують, що вона як споріднена з діалектикою, так і протилежна їй), сьогоднішніх можливостей, “прийомів” формальної логіки, суті форми діалектики (оскільки, знову-таки, нині існують думки, що поняття матеріалізму та ідеалізму стосовно діалектики зберігають свій сенс лише в плані історії), зазначимо лише, що взаємовиключення між всезагальністю (застосування) діалектичного методу і його функцією “виявляти закони руху людського мислення до істини” не існує. Адже саме завдяки всезагальності діалектичного методу і виявляються у всій своїй повноті “закони руху людського мислення до істини”, виявляється його “роль методу розвитку сучасної науки”. Постає, однак, інше питання: чим же зумовлюється всезагальність діалектичного методу? А зумовлюється вона двома чинниками: формою, втіленою в принципи, і змістом, з якого ця форма виведена, тобто з якого абстраговані принципи. Під змістом загалом розуміють логічні категорії, під формою (принципами) – види зв’язку категорій. Так, *перехід* є видом зв’язку категорій якості й кількості, буття і небуття, міри і безмірного і т. ін., *рефлексія* (відношення) – видом зв’язку категорій сутності і явища, тотожності й відмінності, причини і дії і т. ін., *розвиток* – видом зв’язку категорій одиничне, особливе, загальне і т. ін. Будь-який об’єкт кожної науки має свої специфічні (особливі) властивості, чи риси, які й досліджує ця наука. Але, крім особливих, специфічних, властивостей кожний об’єкт має й загальні визначеності (якість–кількість, сутність–явище, причина–дія тощо), які відзеркалені в логічних категоріях і які досліджує логіка (діалектична), і, нарешті, кожний об’єкт реалізує в собі й всезагальне – універсальні зв’язки, що виражаються у вигляді принципів діалектики (переходу, рефлексії, розвитку). Візьмемо лише один бік всезагальності діалектичного методу – категоріальний. Особливість застосування, а отже, всезагальності діалектичного методу, є та, що об’єкти наук мають такі категоріальні визначення, які дають нам знання не тільки в актуальному, а й у будь-якому можливому досвіді. Так, ми не можемо знати зараз об’єкти, їхні властивості (які специфікують їх стосовно інших), що постануть ще тепер чи в майбутньому саме як таких, тобто конкретних об’єктів. “Вони утворюють світ можливого досвіду” [3, с. 48]. Але ми й зараз вже можемо знати, що коли вони все ж постануть як об’єкти пізнання чи предмети діяльності, то неодмінно (з необхідністю) і завжди (всезагально) будуть володіти існуванням. А констатація факту існування вже є знання, яке і виражається категорією “буття”. Однак М. Булатов справедливо зауважує: “Про предмети ж можливого досвіду можна знати більше ніж один факт їхнього буття. Якщо поставити питання, що ми знаємо про предмети, яких ми не знаємо, які не є ще предметами досвіду, то відповідь отримаємо таку: те, що виражене у філософських категоріях, тобто що ці непізнанні речі володіють певними якостями, властивостями, кількісними характеристиками, різними формами відношень, мають причину свого існування і т. ін. У тім-то й полягає всезагальність і необхідність категорій, що вони мовлять про все буття, а не про ті чи інші речі” [3, с. 48]. Зазначена всезагальність і необхідність лежить в основі того, що “категорії філософії мають методологічне значення, слугують способом відшукування нових результатів, методом руху від відомого до невідомого” [8, с. 93]. На відміну від цього, жодна наука не може мати в своєму арсеналі подібний всезагальний метод

пізнання, охоплюючий усе буття (у всіх його просторово-часових, сутнісних і цілісних визначеннях). Якщо й може, то лише в певному аспекті. Скажімо, з погляду математичного методу можна поставити питання про величину світу (Всесвіту), зокрема в плані кількісної безконечності. Але ж цим аспектом не вичерпується повнота і глибина діалектичного методу.

Тепер стосовно принципу “зняття”. У діалектиці, як логіці, зазвичай зняти – це заперечити (скасувати, відкинути) дещо і водночас його ствердити (утримати, зберегти), але вже в ролі моменту деякого цілого. Так, категорія міри знімає якість і кількість, тобто є запереченням їх як однобічних, самостійних, протилежних одна одній категорій, і водночас утримує, зберігає їх, але вже у вигляді лише моментів (причому нерозривних) єдиного цілого, яким є міра. Принцип зняття діє не тільки стосовно характеру відношення логічних категорій, але й віддзеркалює закономірності відношень природних і соціокультурних утворень (у процесі їхнього виникнення і розвитку), а також самої людини. Втім, як відомо, в плані соціокультурних феноменів усвідомлений і стверджується й інший принцип – акумуляції. Згідно з принципом акумуляції, в розвитку, скажімо, філософії і наук відбувається не лише заперечення попереднього з утриманням позитивного, а й своєрідний приріст, примноження, додавання чогось нового до набутого раніше. В такому випадку нове не виникає як наслідок зміни попереднього. Звичайно, абстрактному протиставленню обидва принципи підлягати не можуть, бо ж скажімо, “...історія філософії постає як ряд чи сукупність більш-менш рівноправних систем, які не лише знімаються одна в одній, але і доповнюють одна одну, і через це збагачують духовну культуру людства” [2, с. 39]. Проте якщо виходити з позиції єдності філософії і науки, то, поєднуючи принципи зняття і акумуляції, навряд чи вдасться об’єктивно зобразити співвідношення діалектичного методу і методів наукового пізнання. Адже, якщо методи наук постануть просто поза (поряд) діалектичним, тобто постануть зовнішньо, то в такому випадку достатньо важко пояснити природу можливості їхнього взаємодоповнення, їхню генетичну єдність, а отже, й “природну” єдність філософії (діалектики) і науки загалом. Звичайно, не можливо звести наукові методи до діалектичного, вони “самоцінні”, специфічні, і в цьому сенсі рядопокладені. Однак, це не той варіант, що слугує адекватному поясненню їхнього співвідношення, а тим більше їхньої внутрішньої єдності. Саме принцип зняття дає змогу пояснити вказане співвідношення всебічно. З одного боку, пояснити діалектичний метод (як філософський) у вигляді цілісності, моментами (частковими випадками) якого є окремі (спеціальні) методи, а з іншого, – пояснити і його генезу. Саме це влучно зауважив П. Копнін, коли писав: “*Філософський метод виникає як узагальнення всіх інших методів*; він не рівний жодному з них, але містить у собі їхнє багатство так само, як всезагальне вбирає особливе і одиничне. Генетично процес розвитку йде від спеціальних методів до філософського. Тут, як і всюди, процес йде від одиничного через особливе до всезагального. Проте це відбувається не шляхом перетворення спеціального методу (чи спеціальних методів) у філософський. Ні, останній виникає самостійно, але з врахуванням результатів спеціальних методів” [8, с. 87–88].

Отже, діалектика як метод не зводиться ні до жодного зі спеціальних методів, ні до їхньої суми, хоча містить їх у собі як окремі моменти. Стосовно діалектики (в її матеріалістичній формі) П. Копнін далі зауважує: “Матеріалістична діалектика не є

сумою спеціальних методів, в якому б вигляді вони не виступали, вона виробляє свої категорії, в руслі яких відбувається рух думки. Центр, куди спрямовується метод пізнання, – наукова теорія і спосіб її функціонування, побудова і розвиток.

Матеріалістична діалектика не просто виявляється в кожному спеціальному методі, а, будучи методом, який спрямований на осягнення об'єктивної реальності у всій її конкретності й різноманітності виявів, знаходить місце будь-якому науковому методу в цьому процесі побудови і розвитку будь-якої предметної теорії, позбавляючи його однобічності й претензії на абсолютність. Кожний із спеціальних методів своєрідний і не є якоюсь-то “маленькою”, “поганенькою” модифікацією діалектики” [8, с. 88]. У визначенні меж правомірності застосування окремих методів пізнання важливе місце займає методологія. Адже “від методу потрібно відрізнити *методологію*, тобто вчення про метод, теорію методу. Осмислюючи який-небудь метод, можна переоцінити його роль і можливості, вважаючи його єдиним і абсолютним. Тому діалектика спрямована не проти метафізики в будь-якій її формі як методу пізнання, який застосовують у певних межах, а проти тієї методології, яка прагне не бачити цих меж і перетворити його у філософський метод сучасної науки” [8, с. 84].

В історії філософського і наукового пізнання, як відомо, існували спроби перетворити метод механіки чи математики у всезагальний, зокрема, й філософський метод. Такі рецидиви, на жаль, спостерігаємо і нині. Однак істина в іншому: “Безпосередньо, – пише В. Шинкарук, – учений пізнає речі за допомогою специфічних методів своєї науки, але при цьому він повинен знати загальну природу пізнаваних ним речей і місце застосовуваних ним методів у загальній системі пізнання істини. Це знання дає йому діалектика як теорія розвитку і теорія пізнання” [10, с. 155]. Це, з одного боку, а з іншого, – зрозуміло, що філософія має свій власний предмет, і адекватним методом стосовно цього предмета може бути лише діалектика, як живий цілісний рух мислення на шляху осягнення конкретної істини, і цей рух позбавлений усяких однобічностей, а отже, й абстрактності. В цьому плані яскравим непорозумінням є низка тверджень відомого австро-британського епістемолога і філософа науки Карла Попера. У його твердженнях, зокрема, йдеться про те, що єдиноістинним науковим методом є метод спроб і помилок і, що саме діалектика як філософський метод є лише частковий випадок зазначеного методу (спроб і помилок). Ось думка самого філософа: “...Якщо ми хочемо пояснити, чому людське мислення прагне випробувати всі можливі вирішення усіх проблем, з якими б воно не зіштовхувалося, то можемо послатися на одну у вищому ступені загальну закономірність. Метод, за допомогою якого намагаються вирішити всі проблеми, зазвичай один і той же, – це *метод спроб і помилок*. Цей же метод, по суті, використовують і організми в процесі адаптації. Зрозуміло, що його успішність великою мірою залежить від кількості і розмаїття спроб: чим більше ми робимо спроб, тим більш вірогідно, що одна з них виявиться вдалою... Метод, який сприяє розвитку людського мислення – й особливо філософії, ми можемо охарактеризувати як частковий випадок методу спроб і помилок” [9, с. 119]. Однак, за всієї продуктивності “методу спроб і помилок”, яка очевидна в реальному пізнавальному процесі, цей метод жодним чином не може претендувати на роль методу теоретичного пізнання, на роль філософського (діалектичного) методу, оскільки він опосередкований суцільною випадковістю. Крім того, саме діалектика як метод у

своїй конкретній всезагальності містить у собі “метод спроб і помилок” у ролі часткового випадку, в ролі “знятого” в своїй самостійності в емпіричній даності “зникаючого” моменту. Далі більше: “...Я думаю, – проголошує К. Попер, – зрозуміло, що слово “діалектика” необхідно вживати дуже обережно, а краще за все, мабуть, взагалі його не вживати, адже ми завжди можемо використовувати більш чітку термінологію методу спроб і помилок” [9, с. 127]. І, справді, коли говорити про “метод спроб і помилок”, то при цьому ні до чого говорити про діалектику, адже це не просто різні “речі”, а такі речі, які засвідчують ступінь власне філософської культури мислення, якість і зрілість пізнавального освоєння людиною світу.

І, нарешті, по-третє, сьогодні самі науковці, незважаючи на тенденцію свідомого ігнорування або простого замовчування філософської діалектики, прагнуть все ж бачити саме в ній найбільш повний (вільний від однобічностей), найбільш адекватний метод пізнавального осягнення світу. Ось як пишуть про діалектику (в її матеріалістичній формі) нині відомі українські фізики Л. Булавін і П. Чолпан: “Методом фізичних досліджень є матеріалістична діалектика. Цей метод передбачає вивчення всіх явищ довколишнього світу (в тому числі й фізичних) в їхньому взаємозв’язку та взаємодії, в їхньому розвитку і еволюції шляхом переходу кількості в якість, обумовленого боротьбою внутрішніх протилежностей, закладених у цих явищах. Необхідно взяти до уваги також особливості сучасної фізики, для якої характерна нова постановка проблеми реальності, питання про види матерії, ідея збереження найважливіших характеристик матерії, яка втілює загальнофілософський принцип нестворюваності та незнищуваності рухомої матерії, проблема простору і часу, ідея єдності перерваного й неперервного, ідея універсальності корпускулярно-хвильового дуалізму, більш глибоке розуміння понять закономірності й причинності” [1, с. 4].

Отже, діалектика і сьогодні є всезагальним методом розв’язання проблем теоретичного (пізнавального) характеру, що виникають у науках про природу, людину, суспільство і духовне життя. І це тому, що діалектика як логіка містить у собі всі методи інших наук, (але містить їх лише як часткові моменти, як моменти цілого, яким і є діалектичний метод). Наприклад, той же математичний метод пізнання є методом, яким користуються і фізика, і біологія, і хімія, й економічна наука. Тобто можна сказати, що це є загальнонауковий метод пізнання, хоча наукою про нього, звичайно, є математика. Але цей метод не є філософським, бо він ґрунтується переважно на кількісному аналізі. А в межах діалектики як логіки цей метод постає у вигляді лише окремої категорії – “кількість”. Але ж у межах діалектики є категорії і якості, і сутності, і причини і т. ін. Скажімо, аналітична (та й органічна і неорганічна) хімія ґрунтується на якісному і кількісному методах аналізу хімічних елементів, речовин тощо. А якість і кількість є теж лише певні категорії логіки як діалектики, причому лише категорії буття. Із цього погляду, маючи на увазі під логічним діалектичне (діалектичну логіку), Г. Гегель справедливо зауважував: “Логічне в абсолютній ідеї може бути назване також одним зі способів її (осягнення). Але якщо “спосіб” позначає деякий *особливий* вид, деяку *визначеність* форми, то логічне, навпаки, є всезагальним способом, в якому всі окремі способи зняті та включені” [6, с. 289].

Тепер стосовно того, що діалектика сьогодні є одним із філософських методів поряд із герменевтичним, феноменологічним і аналітичним. Тобто йдеться про те, що

в ХХ ст. виникли нові методи філософії, а це свідчить про зміну методологічного монізму попередніх епох на плюралізм філософських методів. В такому випадку, зрозуміло, відпадає можливість та й необхідність всезагального філософського методу, що призводить до еклектики. Цю ситуацію М. Булатов оцінює так: “У чистому вигляді певний метод – аналітичний, діалектичний тощо, – використовують досить рідко і переважно його прибічники... Це не просто недолік, у науковій роботі використовують, як правило, установки та принципи з різноманітних методів. Живе мислення не вичерпується жодним філософським методом, і їх жорстко дотримуються представники відповідної школи або її фундатор. Більшість досліджень унаслідок своєї багатогранності потребують поєднання різних принципів, ...і ця багатогранність простягається від органічної єдності через плюралізм методологічних принципів до еклектизму. Останній є найхарактернішою рисою сучасного стану філософії в Україні” [4, с. 29]. Втім, зазначений еклектизм має й позитивне значення, бо, незважаючи на розмаїття, він об’єктивно дає змогу опанувати не обмежуваним обсягом своєрідних філософських принципів, прийомів, а загалом і методів із подальшим їхнім використанням для застосування. І все ж аналіз “продуктивного” потенціалу герменевтичного, феноменологічного й аналітичного методів засвідчує явну їхню нерівнозначність стосовно діалектичного, що дає підстави виділяти саме останній у ролі всезагального. Але це вже нова проблема, яка потребує свого дослідження. Вирішення ж цієї проблеми, своєю чергою, залежить від вирішення більш “прозаїчної” проблеми. В чому вона? На неї вказує М. Булатов: “Цікавою і не розробленою є проблема виокремлення, зведення до купи, класифікації та впорядкування генетичного зв’язку таких методів. Причиною є домінування за тих чи інших обставин у різних групах мислителів і науковців певних методів і забуття інших” [4, с. 29]. Але, з іншого боку, неможливо успішно провести вказану філософом “процедуру” без діалектичного методу мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булавін Л., Чолпан П. Філософські і методологічні аспекти сучасної фізики. К.: Інститут журналістики, 2004.
2. Булатов М. Історія і теорія діалектики // Булатов М., Загороднюк В., Малеев К., Солонько Л. Діалектика без апології. К.: Стилос, 1998. С. 29–41.
3. Булатов М. Ленинский анализ классической немецкой философии. Логико-диалектические и историко-философские проблемы. К.: Наук. думка, 1974.
4. Булатов М. Про методи філософування // Філософська думка. 2004. № 2. С. 15–29.
5. Булатов М. Філософський словник. Стилос, 2009.
6. Гегель Г. Наука логіки // Соч.: в 3 т. М.: Мысль, 1972. Т. 3.
7. Добронравова И. Современная потребность в диалектике и творческое наследие М.Л. Златиной // Філософсько-антропологічні студії 2001. Розум, Свобода та Долі Діалектики. До 80-річчя Марії Златіної. К.: Стилос, 2001. С. 125–135.
8. Копнин П. Диалектика как логика и теория познания. Опыт логико-гносеологического исследования. М.: Наука, 1973.
9. Поппер К. Что такое диалектика? // Вопросы философии. 1995. № 1. С. 118–138.
10. Шинкарук В. Логика, диалектика и теория познания Гегеля. К.: Изд-во Киевского университета, 1964.

DIALECTICS AND THE METHODS OF SCIENTIFIC COGNITION**Vasyl Lysyi**

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

In the article there is a substantiation of the intransitive meaningfulness of dialectics as a method for the modern stage of the development of science and cognition in general. In this context the correlation between the dialectical method and the scientific methods is ascertained through the principles of necessity, generality and sublation. The dialectical method is interpreted as a certain integrity which contains (sublates) the special scientific methods (as the certain logical categories), but it can not be reduced neither to one of them nor to their unity. In this case dialectics is not only able to appear as a general method of cognition but also serves as a method which prevents one-sidedness and, consequently, the absolutisation in the process of application of separate methods of scientific cognition. The problems in the relation between the hermeneutic, phenomenological, analytical and dialectical methods in the context of idea of substantiation of generality and necessity of the dialectical one are determined in the article.

Key words: dialectics, scientific cognition, method, generality and necessity, sublation, logic.

ДИАЛЕКТИКА И МЕТОДЫ НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ**Василий Лысний**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина,
e-mail: k_filos@franko.lviv.ua*

В статье обосновывается непреходящая значимость диалектики как метода для современного этапа развития науки, познания вообще. В этом плане выясняется соотношение диалектического метода и методов научного познания через принципы всеобщности и необходимости и снятия. Диалектический метод истолковывается как определенная целостность, которая содержит в себе (снимает) специальные научные методы (в качестве определенных логических категорий), но не сводится ни к каждому из них в частности, ни к их сумме. В таком случае диалектика не только способна выступать в качестве всеобщего метода познания, но и служит методом, предупреждающим от односторонности, а, следовательно, и от абсолютизации в процессе применения отдельных методов научного познания. Определена проблемность в соотношении герменевтического, феноменологического, аналитического и диалектического методов исходя из идеи обоснования всеобщности и необходимости именно последнего.>

Ключевые слова: диалектика, научное познание, метод, всеобщность и необходимость, снятие, логика.

Стаття надійшла до редколегії 22.02.2010

Прийнята до друку 28.03.2010